

HORVÁTH PÉTER: HUNYADI MÁTYÁS ÉS ÓBUDA

Ebben az évben ünnepeljük I. (Hunyadi) Mátyás királlyá választásának 560. és születésének 575. évfordulóját. A kiemelkedő uralkodó nemcsak saját korára, hanem a későbbi évszázadokra is nagy hatással bírt. A király személye, illetve közvetlen környezete fontos szerepet játszott a korabeli Óbuda településének életében, amelyet nem csupán az évforduló alkalmából érdemes közelebbről megvizsgálni.

„Ne féljen az alattvalói mérgétől és tőretől az, aki igazságosan és törvényesen uralkodik. Nem minden bizonyítható, ami valószínű.” A kiváló XV. századi itáliai humanista szerző, Galeotto Marzio írta ezeket a sorokat (Mátyás király jeles, bölcs és elmés mondásai és tetteiről című művéből), I. Mátyás királynak tulajdonítva azt. Marzio személyesen ismerte Mátyást, hiszen 1465–1471 között a híres királyi könyvtár igazgatója volt, így közvetlenül az udvari életből meríthetett témát írásaihoz. Az pedig akadt bőven, hisz a XV. század második felének legizgalmasabb európai környezetébe került a tudós szerző, élén a korszak legmegosztóbb, karizmatikus személyével. Hazánkban kétségtelenül a legismertebb s talán legjobban kedvelt magyar uralkodó Hunyadi Mátyás, aki 1458–1490 között viselte a koronát.

Mátyás személyének és uralkodásának megítélése nemcsak a kortársakat osztotta meg, hanem a következő évszázadok során is sokszor került a viták fókuszába. Az álruhában országot járó népmesei hős, „Mátyás, az igazságos”, a zsarnok, a

nagy hadvezér, az erőskezű király, a „második Attila” (Thuróczy János nevezte így a Magyarok krónikája című művében), és még hosszan lehetne sorolni a nevéhez fűződő jelzőket. Ilyen vagy olyan formában, de nagyságát senki sem vitatta, vitatja. A sokszínű egyéniség ábrázolása egy reneszánsz uralkodó esetében természetes. Miben volt más, mint elődei, illetve majdani utódai? Ő volt a Mohács előtti (1526) Magyarország utolsó nagy formátumú uralkodója. Az oszmán-török hódoltság után, a Habsburg uralom függésében egyre fontosabbá vált személye az ország hajdani nagyságának keresésében. Ennek köszönhetően kultusza – valamilyen formában – mindig aktualizálható volt. Minden politikai rendszer, kurzus megtalálhatta személyében azt a pontot, amelyet példaként állíthatott a nép számára.

A két legszélsőségesebb jelző, amellyel az egykori királyt illették, az igazságos és a zsarnok. Mikor alakult ki az igazságos Mátyás legendája? A XVI. század elejétől, a Dózsa paraszfelkelést követően, amikor az uralkodó réteg kemény kézzel büntette meg a jobbágyságot, erősen csorbítva jogaikat (1514. évi LX. és XIV. törvénycikkek, a Werbőczy-féle Tripartitum, amelyet ugyan soha nem kodifikáltak, az ún. második jobbágyság bevezetése), akkor születtek a mesék és énekek az álruhás királyról, aki előtt semmi sem maradhatott titokban, és megvédte alattvalóit az urak igazságtalanságával szemben. Ezzel szemben kik nevezték zsarnoknak Mátyást? A nemesség azon szűk köre (hívhatjuk

MÁTYÁS CÍMERKÉPEI ÉS CÍMERÁBRÁI. FORRÁS: THURÓCZY-KRÓNICA – CHRONICA HUNGARORUM, 1488

őket palotásoknak, igazi báróknak, arisztokratáknak), akiket a király kihagyott az ország közvetlen irányításából. Olyan alacsony sorból felemelt, vagy akár idegen országból származó, de személyéhez feltétlenül hű emberekre (szakemberekre) bízott fontos, országos hivatalokat, amelyeket korábban szinte kizárólag magyar főnemes töltött be.

A Magyar Királyság I. (Nagy) Lajos 1382. évi halála után folyamatos polgárháborúnak volt kitéve. Hunyadi Mátyás uralkodásának első szakasza ezt a törékeny és káros állapotot számolta fel. Meg kellett szilárdítani hatalmát még a családjával szemben is (elég csak az eleinte kormányzóként mellé állított nagybátyjára, Szilágyi Mihály cselszövésére, árulására gondolni), de egyszerre kellett harcolnia nyugat és dél felé is. Királynévá választása után a többi európai uralkodóház azt várta tőle, hogy egykor a keresztény világban ünnepezt törökverő apja, Hunyadi János örökébe lépjen, és megállítsa az oszmán hadak nyugatra törését.

Mátyás uralkodásának éveit lényegében folyamatosan háborúzott. Ezeknek a hadjáratoknak az iránya és céljai a kortársak szemében is megosztók voltak. A nyugati keresztény civilizáció, élén a pápával, elvárta a magyar uralkodótól a török elleni harcokat. Csakhogy ezeket a nyugat-európai államokat a belső és külső széthúzás, a hosszabb-rövidebb szövetségek megkötése a másikkal szemben (sőt, akár az oszmán szultánnal is összefogtak), a pillanatnyi hatalom mindenáron megtartása és lehetséges kiterjesztése jellemezte. Ebben a bonyolult diplomáciai és politikai világban próbálta Mátyás megtalálni a Magyar Királyság általa legjobbnak tartott pozícióját. Mátyás felmérte, hogy egyedül nem tud hatékonyan harcolni a törökkel, ehhez kevés az ország fegyveres és gazdasági ereje. Apjától eltérően nem támadó, hanem védekező (defenzív) és békekötésre törekvő politikát folytatott, megerősítve az ország déli védelmi rendszerét, végvárait. Megbízott követei, akik szinte minden európai udvarban jelen voltak, és rendkívül aktív diplomáciát vittek, folyamatosan figyelték a változó politikai viszonyokat. Mátyás nagy taktikus volt nemcsak a csataterén, hanem a tárgyalóasztalnál is, bár az idők során legfontosabb tárgyalási tőkéje retteggett zsoldos serege lett (állandó létszáma elérte a 15 ezer főt).

Életkorát tekintve szinte gyermekként került egy szétszakadt, vérázott ország élére, ahol ekkoriban (XV. század második fele) nagyjából 3 millióan éltek. A társadalmon belül igen magas, 4,4% volt a nemesség aránya, bár legnagyobb részüknek még földbirtoka és vagyona sem volt, akik természetes jogon az ország irányítóinak hitték magukat. A nagy kiterjedésű országban kevés város volt, ahol az összlakosság csupán 3,8%-a lakott. A király – nyugat-európai társaival szemben – nem tudott ezek gazdasági és kereskedelmi erejére támaszkodni. A háborúk között (vagy velük egyidőben) jutott ideje átszervezni az ország belső irányítását, stabilizálni ingatag politikai helyzetét. Bátor intézkedéseivel keményen megerősítette központi hatalmát, amelynek alapja a centralizált gazdasági és pénzügyi élet megteremtése volt. A kincstári hivatalt az általa személyesen kiválasztott és felemelt (ezáltal hozzá hű) szakemberekre bízta, akiknek hála egy stabil költségvetésre támaszkodhatott. Ilyen hozzáértő vezető volt Csezmicei János (Janus Pannonius), Ernuszt János, Handó György és Nagylucsei Orbán, aki hatalmánál fogva már szinte nádorként viselkedett. Mátyás király céljai eléréséhez kíméletlen adópolitikát vezetett be, adóreformjai drasztikusan sújtották az adózó lakosságot. Legfontosabb adóbevétele a „füstpénznek” nevezett házadó volt (1 aranyforint), valamint az évente akár többször kivetett hadiadó, amely még a nemesség részéről is permanens felháborodást váltott ki. Az uralkodó (az állam) bevételei átlagosan 450–700 ezer aranyforint között mozogtak, de bizonyíthatóan voltak évek, amikor meghaladták az egymillió forintot is. Ebből a hatalmasnak tűnő összegből fizette hírhedt serege katonáinak zsoldját (egy lovas katona havi zsoldja 3, egy gyalogosé 2 aranyforint volt!), teremtett gazdag szellemi életet a királyságban, vezetett messzi földön híres reneszánsz udvart Budán és Visegrádon, alkalmazott humanista művészeket környezetében.

Sikere ellenére az erős ország erőskező uralkodója parvenü személynek számított a nyugati udvarok számára. Legnagyobb nyugat-európai ellenlábasa III. Frigyes német-római császár volt (1452–1493), akivel kisebb megszakításokkal egy életen át háborúskodott. Ugyan nyugati hadjárataival időleges sikereket elérhetett Mátyás (cseh királyné választották, elfoglalta Bécs városát, meghódította

Morvaországot, Lausitzot, Sziléziát, a keleti osztrák tartományokat), megítélésén nem tudott változtatni, főleg annak tükrében, hogy zsoldosai állandó rettegésben tartották a megszállt területeket. Eleinte megnehezítette elfogadottságát, hogy 1458-ban nem koronázták meg, hiszen a korona a császárnál volt. Csak 1463-ban, hosszú tárgyalások után (Vitéz János vezette a magyar küldöttséget, aki korábban felügyelte Mátyás nevelését, majd 1465-től esztergomi érsek) sikerült visszavásárolni a magyar Szent Koronát III. Frigyes 80 ezer(!) aranyforintért. Egyúttal ún. apa-fió szerződést is kötöttek, amely szerint, ha Mátyásnak nem születik törvényes fiú örököse, úgy a magyar trón III. Frigyes német-római császárra, illetve annak utódjaira száll. Hunyadi Mátyást 1464. március 29-én a koronázó városban, Székesfehérváron koronázta meg Szécsi Dénes bíboros, esztergomi érsekprímás.

Milyen volt a XV. századi Óbuda a pompázatos Budavári Palota szomszédságában? Sajnos csak töredékes anyag áll a kutatók rendelkezésére, hogy megfelelően vizsgálhassák a település ezen korszakát. Az oszmán-török megszállás idején Óbuda mezőváros iratanyaga megsemmisült, csak töredékek (főleg oklevelek) alapján tájékozódhatunk. Fügedi Erik kiváló magyar történész és levéltáros kutatásai szerint Óbuda ugyan elérte az adott korban megfelelő várossá alakulás első fokát, de ott fejlődése megakadt. A település már a kora középkortól uralkodói központ volt, ennek köszönhetően fejlődött a gazdasága, működött a piac és a rév, valamint magas színvonalú szellemi élet jellemezte a káptalani iskolának köszönhetően. Azonban városfallal soha nem vették körbe a települést. I. (Nagy) Lajos király 1343-ban Erzsébet anyakirálynénak ajándékozta a királyi várat (városrészt) a hozzá tartozó jövedelmekkel együtt. Ezzel elvetette az állandó viszálykodás magját a területet 1212-től birtokló óbudai káptalan és a királynék között. A viszony

Óbuda királynéi településrészét Mátyás édesanyjára, Szilágyi Erzsébetre (1410–1484?) bízta. A király anyja, az egykori kormányzó szívesen lakott Óbudán, ahonnan kemény kézzel irányította a rendkívül kiterjedt Hunyadi-birtokokat, egészen Erdélyig.

rendezése miatt 1355-ben pontosan felosztották a várost az immár két tulajdonos között. A nyugati városfejlődést inkább a szomszédos területek egyesítése jellemezte, nem a széttagolása. A két rész, két földesúr, egy terület koncepció visszavetette a már említett fejlődést, és Hunyadi Mátyás korára a klasszikus középkori város helyett egy nagy faluról (későbbi mezőváros) beszélhetünk. A kevés forrásból, peres iratokból ismert, hogy Óbudán továbbra is zajlott szőlőművelés, valamint egyre több hajómalom működött a Duna ezen szakaszán (1467-től), amelyek a káptalan tulajdonában voltak. Ezek azonban a király haláshelyein voltak lehorgonyoz-

va, és akadályozták a zavartalan halászatot, amely vitákat generált. Óbuda királynéi településrészét Mátyás édesanyjára, Szilágyi Erzsébetre (1410–1484?) bízta. A király anyja, az egykori kormányzó szívesen lakott Óbudán, ahonnan kemény kézzel irányította a rendkívül kiterjedt Hunyadi-birtokokat, egészen Erdélyig. A király szabad kezet adott anyjának a családi birtokok vezetésében, aki viszont ennél jóval jelentősebb politikai szerepet szánt magának (Mátyás nem véletlenül „távolította el” közvetlen környezetéből). Szilágyi Erzsébet szintén sokat pereskedett és vitázott a szomszédos óbudai káptalannal, de még a városi tanáccsal is. Innen folytatott aktív levelezést uradalmaival – 1472-ben itt íródott az a levél, amelyben a pápától (IV. Sixtus) kéri Kapisztrán János szentté avatását. Mint a terület birtokosa, a klarissza kolostor és apácai is kegyességére voltak bízva, és ő valóban sokat tett érdekükben. A király anyja az óbudai királynéi vár Szent Erzsébet kápolnájának adta a távoli (Békés megye) Szentetornya birtokát. Mátyás házasságkötésével (1476) valamelyest változott a helyzet, hiszen az uradalom immár az új királynét, Beatrixot illette meg. A király anyja ezt követően sem hagyta el Óbudát, hanem egy közeli házba költözött, hogy szemmel tarthassa szeretett földjét.

1489-ben a klarissza kolostor feletti lelkipásztorkodást Mátyás az obszerváns ferenceseknek akarta átadni (Szilágyi Erzsébet ekkor már nem élt, Tatán halhatott meg 1483-ban vagy 1484-ben), de ebben az óbudai polgárok megakadályozták.

Arról, hogy Mátyás hosszabb-rövidebb időt töltött volna Óbudán, szintén nem maradtak feljegyzések. Azt viszont tudjuk, hogy ő is szívesen vadászott a környéken (elsősorban a Pilisben), amely okot adott arra, hogy megpihenjen Óbudán. A magyar király 1480-ban levelet írt IV. Sixtus pápának, amelyben engedélyt kért a pálosok rendjének óbudai letelepítéséhez. A Fehéregyházán álló, Szűz Máriának szentelt plébánia, amelyet a legendárium szerint Árpád fejedelem sírja fölé emeltek, az óbudai káptalan felügyelete alá tartozott. A nagyszámú zarándok lelki üdvének ápolása is az ő feladatuk volt, de ezt már nem tudták kielégítően ellátni. Maga a kápolna erősen lepusztult, romossá vált. Az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, amelynek eredeti központja a közeli Pilisben volt, megoldást jelentett volna a problémára. 1483-ban Mátyás újabb levelet küldött az óbudai pálosok ügyében a pápának, amelyben kérelmezte, hogy a mai Fő téren álló, de a tatárjárás idején lerombolt Péter templom köveit felhasználhassák kolostoruk és templomuk felépítéséhez. Későbbi iratokból kiderül, hogy a pálos rend nem igazán kapkodta el a pápai áldással engedélyezett templomépítést, arra csak később került sor (valószínűleg 1503-ban). A török harcok idején, 1529-től súlyos károk érték az épületegyüttest, majd 1541-ben a pálosok végleg elmenekültek. Fehéregyháza (vagy Fejéregyháza) és az óbudai pálos kolostor sokáig eltűnt a történelem viharos évszázadaiban. A mai napig viták tárgyát képezi valamikori pontos helyük. Írásos forrásból tudjuk, hogy az óbudai prépost ellenezte a pálosok Fehéregyházára telepítését, és ezt egy ideig meg is tudta akadályozni. Egyes kutatói álláspontok szerint (Dr. Buzás Gergely régész, a Visegrádi Mátyás Király Múzeum igazgatója) az óbudai káptalan tiltakozása miatt nem közvetlenül a lepusztult fehéregyházi plébánia mellett építhették fel kolostorukat, hanem attól délebbre. Széles körben elfogadott nézet alapján a pálos rend temploma és kolostora a Bécsi út és Farkastorki út sarkán, a hajdani téglagyár (Viktória, Bohn, Újlak II.) területén állt. 1869-ben itt kerültek elő az első romok a téglagyár bővítése során. A Magyar

Tudományos Akadémia Archeológiai Bizottsága Rómer Flórist küldte a leletek megvizsgálására és feltárására. A kutatás kisebb megszakításokkal az 1880-as évek közepéig zajlott. Megállapították, hogy a kolostort fal övezte, az egyhajós templom közel 40 m hosszú és 11 m széles lehetett. Wekerle László, Tholt Titusz, Némethy Lajos, Foerk Ernő és Henszlmann Imre dolgozott sokat a leletek szakszerű feltárásán. A téglagyár újabb bővítése miatt 1910-ben végleg elpusztították, felrobbantották a feltárt romokat. Az újabb feltárássra csak a téglagyár végleges bezárása után, 1978-ban kerülhetett sor, amikor csak ókori római nyomokat sikerült találni. 1998-ban a Budapesti Történeti Múzeum munkatársai modern technika alkalmazásával megtalálták a hajdani pálos kolostor kerítésfalának egy szakaszát.

Hunyadi Mátyás udvarához tartozó több humanista szerző, tudós is járt Óbudán, illetve műveiben megemlítette a települést. Minden bizonynyal a legismertebb közülük Antonio Bonfini, aki 1486-ban érkezett Mátyás udvarába Itáliából, ahol bemutathatta műveit, amelyeket a királynak ajánlott. Szívesen fogadták (bár ez az „udvar” akkor az ausztriai Retzben volt, ahol az éppen háborúzó király táborozott), hivatalosan ő lett Beatrix királyné felolvasója, de közben alaposan tanulmányozta az országot, a magyarok múltját, ezáltal került kapcsolatba Óbudával. A reneszánsz kori európai fejlődési, királyi udvarokban (elsősorban Itáliában) természetes volt, hogy a biztos megélhetésre és elismerésre vágyó fiatal, egyetemet végzett tudósok felajánlották szolgálatukat leendő uraiknak. Ez általában azt jelentette, hogy segítettek a kegyradó gyermekeinek nevelésében, valamilyen szerényebb hivatalt kaptak. De az igazán nagy uralkodók – ebben a korban is – elvárták, hogy személyüket és tetteiket ilyen tudós írók által megírt művekkel dicsőítsék. Ez Mátyás esetében sem volt másként, aki felesége révén gyorsan átvette ezt az itáliai szokást, amelynek köszönhetően sorra születtek meg a róla és családjáról szóló művek. Az 1480-as évekre ez azért vált sürgőssé, mert világgossá vált, hogy Beatrix már nem fog gyermeket szülni, és valahogyan meg kellett oldani a törvényes trónutódlás kínos kérdését. A király és közvetlen környezete ugyan örömmel üdvözölte az 1488-ban Brünn városában (majd ugyanebben az

HUNYADI MÁTYÁS ÁBRÁZOLÁSA

FORRÁS: THURÓCZI-KRÓNIKA - CHRONICA HUNGARORUM, 1488

évben Augsburgban) megjelent Magyar krónika (Chronica Hungarorum) című, Thuróczi János által írt művet, de stílusát túl nyersnek tartották. Ezért megbízta Bonfini egy modern, humanista szellemű történeti mű megírásával, amely az ő ízlésének is megfelel. Bonfini szeretett volna a király kedvében járni, és komolyan tanulmányozta az egyedülálló udvari könyvtár hatalmas kódexgyűjteményét, végül 1489-ben belefogott a nagy mű megírásába, amelyen egészen haláláig dolgozott, és soha nem fejezte be. A hatalmasnak szánt mű röviden csak a Magyar történet (Rerum Ungaricarum decades) címet viseli; az itáliai szerző még Mátyás halála után (1490) is hosszan írta az új király, II. Ulászló udvarában, aki szintén szívesen alkalmazta a mestert. Az idős Bonfini 1497-ben szélütés érte, végleg letette a tollat. Feljegyzésekből tudjuk, hogy végrendelete szerint az általa megkedvelt Óbudán temették el, az egykori Margit kápolnában, amelynek feltételezett helye a mostani Péter-Pál plébániatemplom déli oldalán lehetett. Sírversében ez állt:

„Bonfini nyugszik e sírban alant, Picenónak a sarja,
Tisztesség, tudomány, szép szó volt az övé.
Csontjai fekszenek itt, de az ő történeti műve
Már a magyar földé, s ennél semmi sem több.”

Szintén Itália földjéről érkezett Hunyadi Mátyás udvarába Petrus Ransanus (Pietro Ransano) domonkos rendi szerzetes, lucerai püspök mint Ferdinánd nápolyi király követe. 1488–1490 között tartózkodott a király környezetében, és közben volt alkalma behatóan tanulmányozni a magyar viszonyokat. A királyi pár Ransanus püspököt mint nagy hírű és műveltségű tudóst szintén megbízta a magyar nép eredetének és történetjének megírásával, amelyet nagyon gyorsan, egy év alatt el is készített A magyarok történetének rövid foglalata (Epithoma rerum Hungarorum) címmel. Ransanus követként írt levelezéséből (jelentéseiből) tudjuk, hogy bizton járt Óbuda városában, amelynek impozáns egyházi épületei nagy hatással voltak rá. „Azon Óbudán, amelyet ma szörványosan laknak, található az a bizonyos mesteri és művészi építményei miatt pompás bazilika, amely valóban méltó lenne arra, hogy ne azon a csaknem elhagyatott helyen, hanem valamely híres városban épült volna” – írja Ransanus, de megemlíti a lenyűgöző klarissza kolostort is. Írásából kitűnik, hogy Óbuda ekkoriban valóban falusias jellegű, vagy magyar viszonylatban mezővárosi település volt. Persze ne feledjük, hogy ezeket egy fejlett városi kultúrával és hálózattal rendelkező, Itáliából érkezett tudósító jegyezte le.

A Cremona városából származó Bernardo Monelli mint itáliai zsoldoskapitány érkezett Magyarországra, valószínűleg Beatrix királyné hívására. A kevés rendelkezésre álló anyagból tudjuk, hogy Monelli Diósgyőrben volt várbiztos, majd a máramarosi sókamarák grófjának nevezték ki, és a királyné szolgálatában lett óbudai várnagy. Sírköve szerint – amelyet a budavári Nagyboldogasszony-templom (ismertebb nevén Mátyás templom) közelében találtak meg – Óbudán érte a halál mindössze 39 évesen. Ennek értelmében Óbuda továbbra is a mindenkori királyné tulajdona maradt (kivéve káptalani részét) egészen a török hódoltság idejéig.

Óbuda fontossága, központi szerepe ugyan a XIII. század közepétől fokozatosan csökkent (ezzel párhuzamosan Buda városáé megnőtt), még Mátyás idején is említésre méltó településnek számított. Ebben nagy szerepet játszottak rangos egyházi épületei, illetve a mindenkori magyar királynék gondoskodása. ■

(A SZERZŐ TÖRTÉNÉSZ-MUZEOLÓGUS, ÓBUDAI MÚZEUM)